

NORDIJSKO-SLOVENSKE LEKSIČNE PARALELE*

Ko sem se pred nekaj leti začela učiti slovensko, me je presenetilo sorazmerno precejšnje število izrazov, ki so me po svoji zvočni podobnosti in po svojem pomenu spominjali na besede iz mojega materinega jezika, iz švedščine. Ker v historičnem razdobju že vsaj poldrugo tisočletje ni moglo biti direktnih stikov med jeziki na jugu in na severu Evrope, me je razumljivo zanimalo, kdaj in po kakšni poti so nordijski jeziki mogli vplivati na slovenščino. Z veseljem sem se lotila naloge, da zberem in pretresem problematiko najbolj značilnih leksičnih podobnosti.

Na prvi pogled lahko ugotovimo, da v slovenščini ni nobene besede, ki bi bila naravnost in brez posredovanja sprejeta iz skandinavskih jezikov. Gotovo velja to za vse novejšje kulturne in strokovne termine, ki jih najdemo v današnji knjižni slovenščini. Vendar ni vedno mogoče zanesljivo ugotoviti posrednika, celo pri tako mladih besedah, kakor so npr. *saga*, *fjord* ali *gejzir*, ki jih zasledimo v slovenskih tekstih šele v dvajsetem stoletju. Po podatkih slovarskega gradiva SAZU je med prvimi rabil besedo *saga* »staronordijska zgodba« Josip Vidmar v prevodu Spektorskega, Zgodovina socialne filozofije, torej v prevodu iz ruščine. Beseda *fjord* pa se pojavi v Levstikovem prevodu P. Lotijevega Islandskega ribiča, torej iz francoščine. Besedo *gejzir* iz islandskega *geysir* najdemo pri Hinterlechnerju v Slovanu 1909. Toda kasneje je Glonar v prevodu Prusovih Emancipirank skušal pod poljskim vplivom uveljaviti obliko *gejzer*, ki jo je poljščina sprejela iz švedščine, kjer se glasi *gejser*. Seveda so to kulturne besede, sprejete v vse evropske jezike, enako kakor *sky* »smučič«, kjer je slovenščina edini južnejši jezik s starejšo domačo besedo. Po svojem poreklu so vse te besede germanske. *Saga* je sorodno z nemškimi *sagen*, *fjord* z nem. *fahren* in z latinskim *portus* (Vries, Altnord. etym. Wb. 1961), *geysir* pa iz glagola *geysa* »razburkati« (Johannesson, Isl. etym. Wb. 1956).

Pri kulturnih besedah, ki se pojavijo v slovenščini že pol stoletja prej, v drugi polovici devetnajstega stoletja, pa prihajajo največkrat v poštev za posredovanje drugi slovanski jeziki, deloma pa tudi nemščina. Besedo *knuta* »bič« so si Slovenci najprej izposodili iz ruščine. Prvič je izpričana pri Cigaletu kot masculinum *knut*, kakor jo najdemo v ruščini že od XIII. stoletja dalje. Izposojena je iz staronordijskega *knutr*, staro švedsko *knuter*. Toda nemščina si je to besedo izposodila od Rusov kot femininum *die Knute* in nemška oblika je kasneje narekovala spremembo spola tudi v slovenščini.

Fran Erjavec je v svojih prirodoslovnih spisih uvedel v slovenščino vrsto nordijskih nazivov za severno favno. Mednje spada *leming* »vrsta miši«. Izhodišče je dansko *lemming* (Falk-Torp, Dän.-norv. etym. Wb. 1960), v slovenščino je bilo sprejeto morda preko nemške oblike *der Lemming*, ki mu konkurira po ruskem imenu *pestruška* skovani domači izraz *postrušnik*. Slovenski pravopis 1962 pozna samo *severni postrušnik* in zavrže *leminga*, ki se je že uveljavil v zoološki terminologiji.**

* Po seminarski nalogi L. Petrič-Holmquistove priredil za tisk F. Bezljaj.

** Kako nevarno in neodgovorno je spreminjati ustaljeno terminologijo, nam priča nedavni prevod norveškega teksta J. Falkbergeta V znamenju kladiava I, 1962, str. 381, kjer je uporabljena beseda *postrušnik* za neznano vrsto severnih ptic. Tako ne bo slovenščina nikoli prišla do jasne in vsem razumljive strokovne terminologije.

Prav tako se je uveljavilo pri nas tudi *narval* »vrsta kita«. Erjavec navaja še sinonime *potval*, *kašelot* in *glavač*, ki pa se razen zadnjega niso obnesli. Izhodišče je nordijsko (švedsko, norveško, dansko) *narval* z nejasno etimologijo. Drugi del besede je gotovo nordijski *val* »kit«. Posrednik na poti do slovenščine je moglo biti tako rusko *narval* kakor nemško *Narwall*, vendar je znano, da se je Erjavec oziral predvsem na slovanske terminologije. Preko ruščine je sprejel besede kakor *tjulenj* (iz laponskega *tull'a*), *mamut* (verjetno jakutska beseda), *rosomah* (morda z vogulščine), vendar se je, kakor kaže *mamut* poleg ruskega *mamont*, *mamot*, ali *mrož*, rus. *morž* (iz laponskega *moršša*), oziral tudi na češko terminologijo.

Od slovanskih jezikov se je samo ruščina že zgodaj vključila v severno evropsko kulturno področje in začela sprejemati izraze baltskega bazena. Med temi so posebno zanimiva nekatera imena rib, npr. *trska* »polenovka«. Kakor slovenska beseda je tudi srbohrvaško *trëska* iz ruskega *trëská*. Čeprav se ta riba imenuje švedsko in dansko *torsk*, islandsko *thorskr* (sorodno temu je nemško *Dorsch*), je vendar tudi laponsko *torske* in finsko *turska*. Skrajno težko se je pri tej besedi odločiti za katerokoli mnenje o poreklu, starosti in poti iz jezika v jezik. Nekateri novejši raziskovalci slutijo v njej paleoevropski relik. Za rusko obliko je težko najti normalno glasoslovno pot, ki bi potrjevala domnevo, da je zares izposojena iz nordijsčine. Isto velja tudi za *sled* »slanik«. Rusko *sel'db*, *sel'ëdka* ne odgovarja popolnoma regularno švedskemu *sill*, starejše *sild*. Poleg tega najdemo tudi litavsko *silki*, lotiško *silke* in celo finsko *silakka*. Češko *sled'* in poljsko *śledź* bi kazalo na praslovansko **sel'db*. Srbohrvaškemu *sleđ* in slovenskemu *sled* je kumovala češka oblika imena. Sicer pa tudi ta beseda nima jasne etimologije ter verjetno ni v nobeni zvezi s *sol*, *slan*, kakor so včasih domnevali.

Ime za morsko ribo *skat* »Raja battis« pa si je mogel Erjavec izposoditi samo iz ruskega *skat*. To pa ni iz latinskega *squatius*, kakor je mislil še Miklošič v Etym. Wb. 298, ampak iz švedskega *skata*, norv. *skata*, *skat* (Thörnquist, Stud. 81). Čeprav primerjajo vsi etimološki slovarji te nordijske besede s homonimi *skate* »sraka« in dalje s samo šved. *skate* »drevesna krošnja« in naj bi bilo staro latinsko *squatius* popolnoma drugačnega porekla (glej Walde-Hofmann, Lat. etym. Wb.), opozarja v zadnjem času K. Treimer, Ethnogenese der Slaven, 38, pri teh imenih na srednjeirske *scatan* »slanik« in na spodnjenemško *Sche(i)den* »slanik«. Pri imenih rib se odpirajo jezikoslovcem vedno novi, izredno težavni problemi.

Manj zanimive so besede tipa *pud* »utež«, ki je v slovenščini in v srbohrvaščini ruska izposojenka. Izhodišče je staro nordijsko **pund* iz latinskega *pondo* (Kiparsky, 157). V ruščini je to stara izposojenka, izpričana že v novgorodskih kronikah. Pri nas se uporablja ponajveč samo v prevodih iz ruščine.

S stališča slovenščine so vse to samo mlade izposojenke, pri katerih je nordijsko poreklo samo slučajno. Pri ustvarjanju knjižnega izraza so se Slovenci ves čas zatekali v prvi vrsti h kulturno razvitejšim slovanskim jezikom in to že zelo zgodaj. Za ime velikega morskega sesalca kita so prvi protestantski avtorji rabili latinsko izposojenko *balena*, *belena* (iz lat. *balaena*, *ballaena*). Toda že pri Megiserju 1592 najdemo rusko ali cerkvenoslovansko izposojenko *kita* (f.). Rusko *kit* je iz grškega *ketos*, slovenska izposojenka je skoraj dvesto petdeset let starejša kakor češka. Za cervus alces uporabljajo starejši slovenski avtorji latinsko izposojenko *alcen*, Erjavec pa je uvedel *los* po rus. *losь*, češ. *los*. Za cervus dama pa je Erjavec uvedel naziv *damjak*, češ. *daněk*, *danëlik*, pol. *daniel*, toda *damjek* »Gemse« je

izpričano že pri Gutsmanu v XVIII. stoletju. Kje jo je našel Gutsman, je uganka. Latinsko *damus* ali *dama* »gazela« je iz libijsčine (Wartburg, Franz. etym. Wb. III, 11); italijansko *daino*, franc. *daim*, *daine* in nemško *Damhirsch*, *Dambock* izvajajo po navadi iz tega, medtem ko se zdi angleško *dol*, anglosaško *da*, šv. *dovhjort* nekaj drugega. Le malo je verjetno, da bi bila slovenska beseda domača.

Vendar nastajanje slovenske prirodoslovne terminologije ne spada v okvir moje naloge. Navedeno gradivo priča dovolj zgovorno, na kakšen način so se uveljavili nordijski izrazi. Po enaki poti so zašla v slovenščino tudi osebna imena tipa *Olga*, preko rus. *Ольга* iz staronordijskega *Helga*, ali *Igor*, preko rus. *Igor*, starorus. tudi *Инъгварь* iz nord. *Ingvarr*.

Nordijskih izposojenk pa niti v ruščini ni veliko. Clara Thörnquist, ki jim je leta 1948 posvetila posebno monografijo »Studien über die nordischen Lehnwörter im Russischen«, jih z gotovostjo priznava okoli trideset. Vse so po večini dokaj stare in segajo v obdobje Varjagov. Tudi v švedščini so redke izposojenke iz ruščine; celo v primerih, kakor je npr. švedsko *körsnär* »krznar«, pot ni bila direktna, ampak je treba enako kakor pri nemškem *Kürschner* izhajati že iz stare germanske izposojenke stvn. *kursinna* »kožuh«, srvn. *kürsenoere* iz praslovanskega **къръно*. Sodeč po glasoslovju, se je moralo to zgoditi že pred devetim stoletjem. Isto velja tudi za šved. *torg*, staro šved. *torgh*, norv. *torg*, dansko *torv* »trg«, kar skoraj gotovo ni izposojeno šele iz ruskega *torg*, ampak enako kakor finsko *turku*, litavsko *turgus*, letsko *tīrgus* »trg« morda iz praslovanskega **търгъ* ali pa morda celo iz še starejšega skupnega vira. Ilirsko *Tergeste* in *Tergitius* »negotiator« kaže pri enakem pomenu drugačen vokalizem, tako tudi albansko *tregë* »trg«. Čeh B. Hrozný (Nejstarší dějiny přední Asie, 87) je opozoril s sirijskim *taggára* »trgovec« in starim asirsko babilonskim *tamgaru* »trgovec«, da je to prastara kulturna beseda, ki se je verjetno po več poteh razširila iz Azije v Evropo.

S temi primeri pa že prehajamo na področje pragermansko-praslovanskih kulturnih stikov, ki so pustili v obeh jezikovnih skupinah opazne sledove. Že dlje kot sto let je ta problematika intenzivno obravnavana v jezikoslovju, toda še vedno se pojavljajo nova mnenja in zadnja monografija te vrste, V. Kiparsky, *Die gemein-slawischen Lehnwörter aus dem Germanischen* iz leta 1934, je danes že v mnogih ozirih zastarela. Če si izberemo za primer samo slovensko *nuta* »čreda govedu« poleg *nutnjak* »bik«, ki je izpričana tudi cerkvenoslovansko, staro in novo rusko, lužiško in polabsko, je seveda na dlani primerjava s staroislandskim *naut* »govedo«, stvn. *noz* »animal, jumentum«, iz pragermanskega **nauta*, kar bi glasoslovno seveda moglo biti izhodišče slovanskih oblik. Polabsko nazalno obliko akuz. sg. *no^oto^a* so smatrali za mlado. Pri nas je že Krek v prvem letniku *Kresa*, str. 117, opozoril na priimek *Notar*, sedaj po vojni pa je Milko Kos v *Primorskih urbarjih I*, str. 50, spravil v evidenco tudi latinizirano slovensko obliko iz leta 1375: *pascunt nodam, noda pecundum*. Kljub cerkvenoslovanskemu *nuta* je tudi oblika z nazalom *mo^ota* že praslovanska dubleta. Oštir, *Drei vor-slavisch-etruskische Vogelnamen*, RZDHV VIII, 98, je k tej, tudi v lit. *naudà* »imetjek«, »korist« in lot. *nauda* »denar«, pritegnil lot. *ma^ota* »imetje (iz **namta*) in proglasil obe dubleti za paleoevropski kulturni relik. Naknadna slovenska najdba podpira njegovo domnevo vsaj tako daleč, da je treba poleg germansko-baltoslovanske osnove **naut*— računati z dubleto **namt*—.

To je seveda samo en primer, kako se problemi zapletajo. O že tolikokrat obravnavani besedi *vitez*, ki je splošno slovanska, izpričana že v cerkvenoslov. obliki *vite^odzь*, vemo pravzaprav vedno manj. Tudi romunsko *viteaz* »junak« kaže na slovansko izposojenko, medtem ko je staro prusko *viting* »nižji plemič« vendarie

nekoliko sporno. Že zaradi razširjenosti te osnove pri Slovanih je dvomljivo nordijsko poreklo. Starejši raziskovalci so mislili na staro nordijsko *vikigr*, ki niti sámo ni še dovolj etimološko pojasnjeno (Rudnicki, *Slavia occ.* V—VI, 434). Pri Adamu iz Bremena je izpričana tudi oblika *vithingos*. Kiparsky je mislil na staro frizijsko *vitsing* s palataliziranim k', toda v nemških listinah iz XII.—XIV. stol. se pojavljajo tudi oblike *withasis* »in equis servientes« poleg *Witsezen* »rustici«, medtem ko je pomen nordijske besede »pirata«. Tudi drugi poskus primerjave s staro nordijskim *hvitingr* »blonder Mann, Vornehmer« ni vzdržal kritike. Od Brücknerja dalje poskušajo to besedo izvajati tudi iz slovanščine, iz neke rekonstruirane osnove *vitъ »korist, imetje«. K temu sponirajo praslovansko *vitěньць*, kar je šele kasnejé dalo *viteŋdzь* (*Slavia XXII* 254 d.). Vasmer, *REW* I 206, zavrača tudi te možnosti. Noben etimološki slovar pa niti ne navaja Oštirjevega mnenja (*Etnolog* II 62 in *Arhiv za arb. star.* I 115) o paleoevropskem poreklu besede. Tudi za besedo *kladeneč*, *kladez*, ki so jo v slovenščino uvajali iz srbohrvaščine in cerkvene slovanščine, staro *kladeŋdzь*, so mnenja deljena. Otrebski (*Slavia occ.* XIX 57) in Machek poskušata najti zanjo slovansko razlago z enakim razvojem sufiksa kakor pri *viteŋdzь*. Ker je beseda vzhodno- in južnoslovanska, seveda ne pride v poštev za razlago švedsko *källa* »studeneč«. Za izhodišče slovanske besede so postavljali rekonstruirano gotsko **kalding* k izpričanemu *kalds* »mrzel«. Staro nordijsko *kelda* pa je izpričano in k temu še finska izposojenka *kaltio* »studeneč«. Švedska krajevna imena *Källinge*, *Källdinge* pa so ohranila tvorbo, ki jo je treba sponirati za izhodišče slovanski.

Svoj čas so primerjali nekateri avtorji tudi slovensko *srajca*, cerkv. slov. *sraka* »vestis« in *sraky* »tunica«, ohranjeno samo še v slovenščini in ruščini, s švedskim *särk* s prvotnim pomenom »svila«. Stari Švedi so tudi obale Kaspiškega morja imenovali *Serkland*. Beseda je razširjena po vsej Evropi, litavsko *šarkas*, latinsko *serica*, *sarica*, albansko *šarkë* itd. Steinhauser (*Slavistična revija* III, 284 sl.) je skušal vse to izvajati iz arabskega *šarq* »vzhod«, berbersko *serkr*, vendar je še najbolj zadovoljivo raziskal etimologijo in pot te kulturne besede Schuppisser v svoji disertaciji »Die Benennungen der Seide im Slavischen«, 1953, kjer navaja kot zadnje izhodišče mongolsko *čirgek* »surova svila«, medtem ko je rusko *šilk*, nordijsko *silki* še najbolj verjetno iz kitajščine.

Prastara kulturna beseda je tudi slovensko in splošno slovansko *izba*, *jezba*, *ispa*, *jspa*, *hajzba* (zadnje z Murskega polja), praslovansko verjetno **jьstьba*. Po eni verziji naj bi bilo to izposojeno iz germanskega *stuba* »soba«, staronordijsko *stofa*, *stufa* »kopalnica«, švedsko *stuga* »kmečka hiša«. Pragermansko **stubum* pa naj bi bilo sprejeto iz romanskega *extufa* »Ausdünsten«, ital. *stufa*, franc. *étuve* »kopalnica«. Zraven spada tudi litavsko *stubà*, finsko *tufa* in madžarsko *szoba*, kar se nadaljuje tudi v turškem *soba* ter je ponovno prešlo še enkrat v južnoslovanske jezike. Po mnenju drugih so tako germanske kakor slovanske besede neodvisno sprejete iz romanščine (Machek, *Slavia XXI*, 275). Po Oštirju, *Etnolog* II, 60, je tudi to prastara, predindoevropska kulturna ostalina.

Takšnih besed se nabira vedno več. Prakuilturni relikti utegnejo biti tudi slovansko *jeseter* (v slovenščino sprejeto verjetno iz češčine), rus. *osětr*, stvn. *sturio*, staro nordijsko *styrja*, švedsko *stör*. Tudi slovansko *karp*, *krap*, ima paralele v germanščini, nem. *Krapfen* iz tega ital. *carpa* itd., vendar se zdi, da je švedsko *karp* izposojeno iz srednje visoke nemščine. Sumljivo je tudi ime gobe slov. *smrček*, *cmrček*, praslovansko **smъrъžь* poleg nem. *Morchel*, pragermansko **morhila*, **morhala*, švedsko *morkla*, *murkla* »*Morchella esculenta*«. Enako slov. *mrkev*, praslovansko **mъrky* in pragermansko **morhon*, nem. *Möhre*. Tudi iz češčine prevzeto

slov. *opica*, nem. *Affe*, staronordijsko *api*, pragermansko **apan* in prakeltsko **abranas* se zdi takšna prastara kulturna beseda ali dediščina starejših jezikovnih plasti. Vendar je takšnega gradiva posebno pri rastlinskih in živalskih imenih toliko, da ga ni mogoče v celoti zajeti pri razpravljanju o slovensko-nordijskih leksičnih paralelah.

Težko je povedati kaj novega tudi o takšnih germansko-slovanskih podobnostih, kakor je npr. slov. *mleko*, švedsko *mjölk*, nem. *Milch* iz pragermanskega **meluk*—. Podobno je tvorjeno tudi staro irsko *melg*, *mlicht* in celo toharsko *malke*. Iz indoevropskega korena **melg*— je domače slovansko *molsti*, *mlezivo*. *Mleko* je morda res izposojeno iz pragermanščine, vendar iz takšne etimologije ni mogoče delati daljnosežnih kulturnozgodovinskih zaključkov, kakor jih je svoj čas Peisker. Tudi slovansko *tvarogъ* »sir iz kislega mleka« nima nič skupnega s staronord. *tvvara* »žvrklja«, kot je mislil Torp, niti ni to izposojeno iz turkotatarskega *turak* »sir«, kakor je po Miklošiču povzel Peisker in zgradil na tem celo prakulturno teorijo. Beseda je slovanska, narejena iz *tvoriti*, *tvar* kakor latinsko *formaticum* iz *forma*. Iz istega korena kakor tvoriti je tudi grš. *tyrós* »sir« in staro perzijsko *turi*— »kisló mleko«.

Nedvomno pa je germanskega porekla slov. in splošno slovansko *hiša*, *hiža*, *his*, *hiz*, *hisek*, prim. staro germansko *huso*, staronordijsko *hus*. Enako slovensko *hlebec*, slovansko *chlebъ* iz gotskega **hlaifs*, staro nord. *hleifr* »kruha«. Sporno pa je *hlev*, ker je gotsko **hlaiw* »grob, votlina« pomensko preveč oddaljeno, staronord. **hlé* »zavetje«, švedsko *lya* »brlog« iz **hlewja* pa glasoslovno ne ustreza.

Mnogo besed, ki so jih včasih razlagali kot germanske izposojenke, pa je samo prasorodnih in vidimo v njih skupno indoevropsko dediščino. To velja za splošno slovansko *gluma*, *glumiti* (v slovenščini je besedo rabil že Trubar in ni srbohrvaška izposojenka), kar so primerjali s staroislandskim *glaumr* »lärrende Munterheit«. Tudi slov. *spod* »Eimer«, srbohrvaško *spud*, rus. *spud*, češ. *spod*, ni pomensko isto kakor staronordijsko **spann*, švedsko *spann*, dansko *spand*. Sorodno je tudi lit. *spangis* in latinsko *spanda*. Takšne, na prvi pogled presenetljive prasorodne podobnosti so tudi slov. *stolp*, švedsko *stolpe*, staronordijsko **stolpi* »steber«, dalje slov. *del* in šved. *del* (to iz germanskega *daili*), slov. *breg* in šved. *berg*, slov. *gos* in šved. *gås*, morda tudi slov. *mrk* in šved. *mörk*, ako to zadnje ni onomatopoiija, česar zaradi pomanjkanja literature nisem mogla ugotoviti.

Praslovansko **go^{ns}* kaže poleg litavskega *žansis* kentumski, ne pričakovani satemski refleksi, vendar je problematično, da bi bila slovanska beseda izposojena iz germanščine. Pradomovina gosi je severna Evropa, njeno indoevropsko ime pa se je razširilo kot kulturna beseda celo do kitajščine.

Nekatere nordijsko-slovenske zveze pa so samo slučajne. Naj omenim slov. istrsko dial. *draga* »vrsta mreže za ribolov«, za kar je že Štrekelj ugotovil, da je izposojeno iz istrsko romanskega *draga* »leva di ferro«, ital. *draga* »Schlammräumer«. To nima nič skupnega z rus. *doroga* »kleine Angelschnur«, izposojeno iz staro nord. *dorg*, šved. *dörj*. Sorodno pa je kljub različnim pomenom slov. dial. *bota* »čvelj, golenica«, kar je zašlo v slovanske jezike iz francoskega *botte* ali iz srednjeveško latinskega *botta* »čvelj«. Poreklo besede je germansko **butt*— »stumpf, staronord. **butr*, norveško *but* in švedsko dial. *buta*.

S tem seveda še ni izčrpano celotno gradivo paralel, ki bi jih bilo mogoče pritegniti k obravnavanju. Vendar sem se izogibala onomatopojij in zahodnoevropskih tujk, ki so zašle v oba jezika. To je manj zanimivo gradivo, ki ne pove nič bistveno novega niti o prakulturnih stikih prednikov obeh narodov niti o nastajanju slovenskega knjižnega jezika.